

Тема 4. Культурні процеси у добу козаччини

Мета: розглянути особливості розвитку української культури в умовах роздробленості земель; визначити основні фактори, які сприяли збереженню культури та історичної пам'яті на українських землях та з'ясувати роль козацтва у цих процесах.

План лекції:

1. Доба Литовсько-руського князівства.
2. Братства та Києво-Могилянська академія.
3. Культурологічна та просвітницька діяльність Івана Мазепи.
4. Козацькі літописи.

Ключові терміни й поняття: бароко, братства, колегіум, літопис, полемічна література.

4.1. Доба Литовсько-руського князівства

У другій половині XIV ст. більша частина українських земель увійшла до складу Великого князівства Литовського. Литовські князі дотримувалися на захоплених землях правила: «Ми старину не рушимо; а новини не вводимо». Зберегла свої позиції в Литовському князівстві православна церква. Українські землі під литовською зверхністю не знали суспільної боротьби на релігійному ґрунті. Володарі Литви виявляли толерантність щодо різних конфесій.

Руська (українська) мова у литовській державі було визнана офіційною. Нею писалися законодавчі акти, розпорядження, судові присуди, листи до українських магнатів, що стосувалися місцевих справ. У збірнику законів 1565 р. було записано, що «писарь меський, по-руськи маєть літерами і словами руськими всі листи і позови писати». Руська мова існувала у двох варіантах – північному (білоруському) і південному (українському).

Розширюється сфера застосування української мови. У 1556–1561 рр. у Пересопницькому православному монастирі на Волині Михайлом Васильовичем на замовлення Княгині Анастасії Гольшанської-Заславської було зроблено перший з відомих донині перекладів текстів Євангелія з болгарської на розмовну українську мову. У рукописі Пересопницького Євангелія чітко виявлені фонетичні, граматичні, лексичні риси живої народної української мови XVI ст.

Перебуваючи вже у складі Польсько-Литовської держави, Україна зближувалася з Західною Європою. Через Польщу Україна познайомилася із такими течіями в культурі Західної Європи, як гуманізм і реформація. Західноєвропейські культурні впливи проникали в Україну через тих українських інтелектуалів, які здобували освіту в Італії та інших європейських країнах. Багато з них ставало вчителями, поетами, визначними громадськими й політичними діячами.

Студентство прилучалося до загальноєвропейського культурного процесу, розвитку науки й освіти. З XV ст. при університетах у Празі і в Кракові існували спеціальні бурси (гуртожитки) для студентів з українських земель. У Краківському університеті в 1510-1560 рр. здобули освіту 352, а протягом XV-XVI ст. – 800 вихідців з України. У списках студентів Краківського університету знайдено понад 30 імен уродженців Дрогобича та 70 – із Самбора. При університеті у Празі був створений спеціальний «литовський колегіум», де навчалися литовці, українці, білоруси. Студенти з українських земель вчилися також у Болонському, Падуанському, Базельському, Гейдельберзькому, Лейденському та інших університетах.

Видатним представником західноєвропейської гуманістичної культури й ученим європейського масштабу, проповідником гуманістичних ідей і нових досягнень науки став Юрій Котермак, більш відомий світові як Юрій Дрогобич (названий так за місцем народження).

Навчаючись у Ягелонському університеті, став бакалавром, а в 1473 р. склав іспити на ступінь магістра наук. Потім Юрій Дрогобич вирушає до Італії, продовжує навчання у Болонському університеті. Тут вивчав астрономію та медицину. У 1478 р. отримав ступінь доктора філософії, став професором. До 1482 рр. читав лекції з астрономії в Болонському університеті, а в 1481–1482 рр. перебував на посаді ректора цього університету. У 1482 р. йому присвоїли звання доктора медицини (першому серед вихідців із України). За великий внесок у національну культуру дістав титул довічного громадянина Болоньї.

Він є автором першої друкованої книжки, виданої українцем за кордоном: «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії та медицини університету Болоньї» побачила світ у Римі латинською мовою 7 лютого 1483 р. і відома лише в двох примірниках. Належить до найдавніших, «колискових» книг людства. У книзі подано наукові відомості з астрології, астрономії, метеорології, філософії, економіки, географії.

У 1488 р. Юрій Дрогобич знову переїхав до Краківського університету, де почав читати лекції з астрономії, медицини, теорії мистецтв.

У багатьох європейських країнах були знайомі з працями з філософії, публіцистичними творами й промовама священника-гуманіста Станіслава Оріховського, уродженця села Оріхівців Перемишлянської округи Руського воєводства. Він навчався в Краківському, Віденському, Віттенберзькому, Падуанському й Болонському університетах. Більшу частину життя прожив в Італії, але був відомий по всій Європі. До блискучих зразків української полемічної літератури належать його прозові та публіцистичні твори «Про турецьку загрозу слово...» (1543-1544), «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу» (1543 і 1548), «Хрещення в русинів». Станіслав Оріховський одним із перших серед представників європейської політичної думки заперечив божественне походження влади та держави, категорично висловився проти підпорядкування світської влади духовній, відстоював невтручання церкви у державні справи.

У культурному поступі тогочасної України вирізнялося м. Острог, де «православ'є наше почало сяяти, мов сонце, будівничі церкви божої почали показуватися, книги друковані почали множитися». З цим містом пов'язана діяльність київського воєводи князя Костянтина-Василя Острозького, який був найвпливовішим з-поміж тогочасних українських магнатів, загальноновизнаним «начальником у православ'ї», меценатом, культурним діячем. Острозький був прихильником культурно-релігійної автономії українського і білоруського народів, протегував різноманітні православні інституції, медичні та освітні заклади. Він заснував у місті Острозі, що належало йому, гурток письменників, школи в Турові (1572), Володимирі-Волинському (1577), школу та друкарню в Острозі (1576).

В Острозькій слов'яно-греко-латинській школі вищого типу викладалися так звані «сім вільних мистецтв»: граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, музика, астрономія. Сучасники називали школу «тримовним ліцеєм» чи «тримовною гімназією», бо навчання велося на трьох мовах: грецькій, латинській та українській (слов'янській), а ще «греко-слов'янською Академією». Вона вважається першою науковою установою України, першим українським навчальним закладом європейського типу. Протягом 1576-1636 рр. у школі навчалося 500 осіб.

Складовими частинами Острозького освітнього осередку поряд зі школою стали гурток учених богословів та філологів і при ньому друкарня. Найвизначнішим представником Острозького літературно-наукового гуртка, першим ректором школи був Герасим Смотрицький. Вихованцем Острозької школи, сином Герасима був Мелетій Смотрицький.

Баркулабівський літопис (кінець XVI ст.) свідчить, що Острозький відправив М. Смотрицького у Віденську академію для освоєння філософських наук. Через декілька років М. Смотрицький продовжує освіту в Лейпцігському, Нюрнберзькому, Віттенберзькому університетах і стає одним із найосвіченіших людей України. М. Смотрицький – автор єдиного на той час посібника з мови «Грамматика словенския...». Протягом кількох століть вона була основним підручником для українського, російського і білоруського народів. У 1648 і 1721 рр. її перевидували в Росії. Вона була перекладена на всі слов'янські мови. Нею користувалися у південнослов'янських країнах, а також у Молдавії та Румунії.

4.2. Братства та Києво-Могилянська академія

Одним із істотних чинників українського релігійного і національно-культурного відродження стали братства і засновані ними школи та друкарні. Соціальний склад різних братств не був однаковим і з часом мінявся. Львівське Успенське братство на кінець XVI – початок XVII ст. об'єднувало переважно представників середніх верств міського населення, насамперед ремісників і крамарів. Братства, які були в малих містах і на передмістях великих міст, були демократичнішими за складом. Їхніми членами часто вважали всіх дорослих чоловіків, які мешкали на території тієї чи іншої парафії. Більшість братств не допускали до своїх рядів духовних осіб.

Винятки становили Київське та Луцьке братства, де найвпливовішими членами були православні ченці та шляхтичі.

Київське братство змогло розпочати діяльність завдяки пожертві українською шляхтянкою Галшкою Гулевичівною свого двору на Подолі для влаштування монастиря, школи і притулку для прочан. Серед засновників Київського братства були вчені монахи Захарія Копистенський, Тарасій Земка, Єзекиїл Курцевич; найактивнішим діячем при братстві був Іван Борецький, який після вчителювання у Львівській братській школі прибув до Києва і з 1610 р. був священником Воскресенської церкви на Подолі.

Одним з основних завдань братства вважали піднесення рівня освіти, заснування шкіл. Львівська братська школа стала другою в Україні православною школою вищого, ніж початковий, рівня. Випередила її лише Острозька школа, серед учнів та вчителів якої були й міщани, в тому числі й вихідці зі Львова.

Варто зауважити, що тоді в єдиний процес об'єдналися три події: заснування школи, викуп друкарні Івана Федорова і організаційне оформлення Успенського братства. У грамоті патріарха Йоакима від 15 (25) січня 1585 р. зазначалося: «Хочуть... панове міщани львівські школи заснувати для навчання дітям християнським усіх станів, які би мали вчитися Письма Святого грецького і слов'янського, щоб не був їх християнський рід неначе безсловесним через свою невченість. І також купили друкарню, потрібну для тієї школи...».

Зв'язок між школою і друкарнею був двобічним: для налагодження процесу викладання в школі на належному рівні, необхідно було друкувати навчальні посібники. Натомість друкарня мала свою користь від школи, оскільки вона приваблювала освічених людей, потенційних редакторів і авторів друкованих видань.

Характерною особливістю братської школи був її всестановий характер. Братчики підкреслювали, що школа заснована «для навчання дітям усіх станів», «убогих за простибіг (безплатно), а багатих за рівним датком». Плата за навчання була порівняно незначна і вносилася батьками учнів лише «згідно з можливостями кожного».

Братські школи Львова і Вільно дали поштовх розвиткові православного братського шкільництва в Україні, Білорусі й Литві. Окремі школи мали між собою зв'язки, допомагали одна одній. Під впливом Львівської виникають або реорганізуються школи в Городку, Галичі, Комарні, Більську та інших містах.

Близько 1615-1616 рр. одночасно засновані Київська братська школа і саме Київське Богоявленське братство.

Засноване 1617 р. Луцьке братство незабаром також створило школу вищого типу, а 1620 р. спорудило для неї мурований будинок. У рукописному збірнику Луцької школи вписано датовані 1624 р. два документи, що регламентували характер і структуру цієї школи: «Права школи греко-слов'янської Луцької артикули» і «Порядок шкільний», який є копією львівського Порядку (статуту).

Крім шкіл вищого типу (Київської, Львівської, Луцької) впродовж XVII-XVIII ст. по всій Україні стали з'являтися початкові школи, які фінансувалися самим населенням: на Наддніпрянщині – громадою, на західноукраїнських землях – братствами. В деяких статутах братств прямо вказувалося, що братство завідує школою, або: що частина коштів повинна витратитися на утримання вчителя, доручалось старшим братчикам «старатися ... о школі».

Феномен української культури XVII-XVIII ст. – Києво-Могилянський колегіум (згодом Києво-Могилянська академія). Безпосереднім попередником цього вищого навчального закладу була Київська братська школа.

Школу до «наук елліно-славенського і латино-польського письма» було затверджено грамотою єрусалимського патріарха Феофана 1620 р., в якій йшлося про надання Київському Богоявленському братству прав ставропігії. Те, що засновник і фактичний керівник школи Іван Борецький став тоді ж київським православним митрополитом, дуже сприяло авторитетові братського навчального закладу. Від самого початку у Київській братській школі були класи інфіми, граматики і синтаксими.

Як і тогочасні європейські університети, Києво-Могилянський колегіум брав участь в організації філіяльних шкіл, де викладання велося за програмою Київської колегії – «ведле порядку школ киевских». Зокрема, філією Київської колегії були засновані в 1634 р. школи при Вознесенському монастирі у Вінниці і при Богоявленському монастирі у Крем'янці. В 1639 р. Вінницька школа перейшла до містечка Гоща. Власниця цього містечка княгиня Раїна Соломирецька заснувала і забезпечила відповідними фондами Михайлівський монастир з умовою, щоб при ньому діяла школа.

За своєю ідеологічною спрямованістю Києво-Могилянський колегіум сприйняв засади тримовності, успадковані від Острозької греко-слов'яно-латинської школи. Проте на відміну від своїх попередників Києво-Могилянський колегіум був стабільним, юридично забезпеченим і матеріально незалежним навчальним закладом, і це стало запорукою його тривалості.

Стабільність існування забезпечували значні кошти, що їх Петро Могила заповів Києво-Братському Богоявленському монастиреві спеціально на утримання колегіуму.

Мова викладання була латинською, за формами та основним змістом навчання колегіум мало відрізнявся від католицьких і протестантських шкіл подібного рівня. У той же час тут підтримувалася греко-слов'янська традиція, насамперед шляхом участі у літургійній практиці.

Структура Києво-Могилянського колегіуму була подібною до структури братської і лаврської шкіл. Після закінчення класів («шкіл») інфіми, граматики, синтаксими, поетики, риторики, учні вивчали філософію. Наприкінці 30-х рр. курс її був трирічним, але пізніше викладання філософії обмежувалося двома роками. В курсах філософії, зокрема при викладі фізики й метафізики, розглядалися і богословські питання, в тому числі про

походження душі, її безсмертя, про Бога й ангелів. Окремий клас («школа») богословів був зорганізований наприкінці XVII ст.

Києво-Могилянський колегіум активно включився у літературний процес. Це був навчальний заклад філологічно-філософського профілю, інші наукові дисципліни розглядалися в контексті наук гуманітарного циклу. Ґрунтовно вивчалася латинська грамати́ка, а навчальним матеріалом служили твори як давньоримських, так і середньовічних та ренесансних авторів. Природничі відомості викладалися головню у складі курсів з філософії.

Внаслідок діяльності Києво-Могилянського колегіуму в Україні зростала кількість освічених людей, учителів початкових шкіл, «мандрованих спудеїв» учителів: «у країні козаків всі діти вміють читати, навіть сироти».

4.3. Культурологічна та просвітницька діяльність Івана Мазепи

22 роки гетьманування Івана Мазепи – повернення Києву слави «другого Єрусалима». Розбудова європейської України – держави громадян, а не підданих. Як наслідок – Конституція Пилипа Орлика, вихідця із політичної еліти як носія ранньомодерної нації, якій Мазепа приділяв особливу увагу. Це створення умов для наступних поколінь не втратити своєї національної ідентичності. Це відхід від середньовічних традицій та розбудова козацької України.

Значну увагу у внутрішній політиці І. Мазепа приділяв культурно-освітній діяльності. Це було особливо цінним для України післяруїнної доби. Гетьман щедро фінансував розвиток вітчизняної науки, освіти, мистецтва, книгодрукування. Пожертви гетьмана змінили архітектурні обриси багатьох міст, зокрема, Києва, Батурина, Чернігова, Переяслава, Глухова, Лубен та ін. З'явився навіть термін «мазепинське бароко».

За гетьманування Івана Мазепи збудовано та відреставровано понад десятки храмів. Лише в Києві споруджені Богоявленська церква Братського монастиря на Подолі, Миколаївський військовий собор і Феодосіївська церква на Печерську, церква Всіх Святих над брамою Печерського монастиря, відреставровано Софійський собор та Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський собор і Троїцьку надбрамну церкву в лаврі тощо. З'являлися нові маєтності в українських монастирях, котрі мали власні друкарні і школи.

За Мазепи Київ поступово повертав славу духовного центру, яким був за часів Київської Русі. Мазепинська Україна – це всебічне сприяння культурному та освітньому розвитку. Саме за його гетьманування Києво-Могилянська колегія отримує (затверджений царем) статус Академії. Щорічно отримувала від гетьмана щедру субсидію. За роки Мазепи в Академії навчалася найбільше за всю історію закладу студентів. Щоб поліпшити умови, було збудовано нові приміщення.

За висновками істориків, саме Київська академія мала стати так званою «лабораторією» державної ідеї, якої забракло Хмельницькому. Мазепинська Україна – це створення в галузі освіти та культури належних умов, аби наступні покоління не втратили своєї національної ідентичності.

Іван Мазепа завершив формування політичної еліти Гетьманщини. Під час Козацької революції до старшинської верхівки потрапили ті, хто мали військові хист та заслуги, проте не мали шляхетного чи родового козацького походження. Революція привідкрила соціальні ліфти, які поступово, коли Гетьманщина відбулася, почали закриватися. Остаточо їх закрив Іван Мазепа. Він створив інститут знатних військових товаришів, що включав представників козацьких старшинських родів, які не мали реальних урядів.

Кількість цих урядів, природно, не була бездонною. Ось проста арифметика: у 10 полках було 10 полковників. У полку – полкові судді та ще кілька представників старшини цього рівня. Затим сотні та сотенна старшина. Найвищу сходинку посідає гетьман і генеральна старшина (теж плюс-мінус десяток осіб). Тобто число вакансій на уряди різного рівня достатньо обмежене. А що ж робити дітям козацької старшини, де відбувати гідну походженню службу?

Через це із представників старшинського середовища й було «оформлено» інститут знатного військового товариства. Переважно знатні товариші виконували тимчасові доручення (дипломатичні абощо), складали гетьманський почет, набували досвіду і ставали джерелом кадрів для звільнених «посад» в козацькій адміністрації.

Така політика остаточно замкнула козацьку верхівку, завершивши формування політичної еліти. А в ранньомодерний час насамперед політична еліта була носієм ідей та принципів, що дають змогу історикам вести мову про таке явище, як «ранньомодерна нація».

За гетьманування Івана Мазепа в Гетьманщині було відносно спокійно, бо нарешті припинилася конфронтація між різними партіями й гетьманами. Дослідники, ведучи мову про розвиток культури, навіть виділяють у ньому окрему добу/період, що припадає на його гетьманування.

Деякі історики навіть необережно приписують гетьману геть невластиві функції, як-от вибір іконописної програми у тому чи тому храмі, або ж його архітектури – це, звісно, не гетьманські функції, і про це найперше дбала церковна еліта.

Інколи пишуть, що Мазепа виділяв власні кошти на розвиток мистецтва чи будівництво і ремонт храмів. Проте не слід забувати, що в його часи ще не існувало чіткого розподілу між його приватними коштами і скарбницею Війська Запорізького.

Чимало мистецьких звершень здійснено через взаємовигідну співпрацю гетьмана і київського митрополита Варлаама Ясинського. Серед міст Гетьманщини чи не найбільше пам'яток, пов'язаних із Мазепою, має Київ. Такі «сліди», до речі, – це те, що виразно дисонувало згодом із офіційною імперською ідеологією. Адже в ній Мазепа таврувався і піддавався анафемі, а споруджені за його підтримки храми свідчили про доброго сина Церкви.

Гетьманові кроки з підтримки Церкви й культури загалом є для істориків цінною вказівкою на те, як він сам себе позиціонував. Підтримка освіти, митців, патронат Церкви тощо – це складові моделі поведінки володаря, який є відповідальним за все, що відбувається у його володіннях. Таким чином,

Мазепа демонстрував свій статус господаря в Гетьманщині і свою відповідальність за те, що в ній відбувається.

4.4. Козацькі літописи

Художні вподобання, демократичні настрої козацького середовища визначили колорит й характерні риси розвитку української духовної культури доби козацтва.

Особливо важливими пам'ятками доби та цінними джерелами для дослідження історії української культури мають козацькі літописи – історико-літературні твори другої половини XVII – середини XVIII ст., присвячені козацьким війнам.

Джерелами козацьких літописів були давні українські літописи: Густинський, Добромильський, Лизогубівський, Львівський, Острозький, Літопис Волині і України, Межигірський, Хмельницький, Чернігівський, Південно-Руський та інші, а також власні спостереження, спогади сучасників, документальні матеріали (урядові офіційні і приватні листи, акти, грамоти, універсали), твори закордонних істориків, народні легенди, перекази тощо.

До наших днів дійшли три найвизначніші козацькі літописи:

1. Літопис Самовидця про події 1648-1702 років. Вірогідний автор – Роман Ракушка-Романовський.
2. Літопис Грабянки (1710) про події від виникнення козацтва до 1709 року.
3. Літопис Самійла Величка (1720) про події в Україні 1648-1700 років.

Автор Літопису Самовидця документально невідомий, належав до козацької старшини й посідав якийсь час видатне становище в українському уряді. Найвірогідніше автором цього Літопису був Роман Ракушка-Романовський, генеральний підскарбій за Івана Брюховецького, а в останні десятиліття свого життя – священник у Стародубі.

Оригінал Літопису не зберігся, лише кілька копій, зроблених у XVIII столітті або й пізніше. Літопис містить цінні фактичні відомості з історії українського й сусідніх народів другої половини XVII століття. Багато з цих відомостей мають унікальний характер. В ньому простежується поєднання літописного й історичного жанрів. Матеріали за період з 1648 по 1677 роки подано в історичному стилі викладу.

Інша частина літопису (доведена до 1702 р.), пов'язана з власне літописною традицією. Тут немає забігання наперед, оскільки автор був очевидцем подій і не знав їхнього завершення. У застосованому Самовидцем методі опрацювання фактичного матеріалу розрізняється як механічне відтворення історичного факту, так і його авторське тлумачення.

Центральною темою літопису Самовидця є війна 1648-1654 років, подається економічна, політична і культурна характеристика країни, факти з історії Росії, Польщі, Угорщини, Швеції, Молдови, Туреччини та інших держав.

Самовидець охоче звертається до теми нищення матеріальних цінностей, спустошення, грабунків значних прошарків суспільства «черню» і зовнішніми ворогами. З іншого боку, він засуджує всіх, хто проливав кров, катував людей і чинив свавілля, незважаючи на їх соціальний статус.

Другим із найпомітніших козацьких літописців був гадяцький полковник Григорій Грабянка. Випускник Києво-Могилянській колегії, вільно володів принаймні кількома мовами – польською, латинською, німецькою. Літопис має довгу назву: «Дійствія презільної брани і от начала поляков крвавшей небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского, з поляки за найясніших королей полских Владислава, потом і Казимира, в року 1648 отправоватися начатой и за літ десять по смерті Хмельницкого не оконченной, з розних літописцов и из діаріуша на той війні писанного, в граді Гадячу, трудом Григорія Грабянки собранная и самобитних старожиллов свідетельстві утвржденная року 1710». У центрі уваги Літопису події визвольної війни 1648-1654 рр., яскраві описи козацьких битв.

Він має типовий зразок літератури жанру риторичного історичного повістярства. Особлива увага приділялася описові екстремальних ситуацій, героїки та моральних уроків «історичної драми». Композиція струнка, тематика чітко визначена. Його слід розглядати в першу чергу як літературний твір, а не як історичний. Грабянка подав не документальні факти, а літературно опрацьовану історію, прагнучи зробити її доступною для широкого загалу.

Літопис Грабянки значною мірою компілятивний, серед головних джерел – спогади сучасників подій, а також твори вітчизняних та іноземних історіографів. Найбільше автор користувався літописом Самовидця, а також віршами, напівлегендарними переказами. Значна увага приділена будівництву фортеці Кодак, захопленню Хмельницьким королівських привілеїв у Барабаша, смерті і похорону Хмельницького тощо. Основний об'єкт дослідження – історія козаччини. Центральна постать літопису – Богдан Хмельницький, який залишається недосяжною вершиною, прикладом для наступних поколінь.

Для возвеличення однієї сторони й приниження іншої він використовував діалоги-промови з надлишком епітетів, метафор, патетики, риторичних запитань, аналогій та інших стилістичних фігур. Грабянка нехтував репрезентативністю історичних джерел, особливо коли використовував тексти козацько-польських та інших угод. До них він підходив прагматично, нехтуючи мовною і структурною цілісністю документів.

Етапною віхою в історії козацького літописання та наймонументальнішим твором української історико-мемуарної прози XVII–XVIII ст. став Літопис Самійла Величка, який також закінчив Києво-Могилянську колегію.

Самійло Величко володів латинською, німецькою, російською та польською мовами. Мав доступ до джерел давніх часів, а також до

найсекретніших державних документів доби гетьманування Івана Мазепи. Чимало відомостей він черпав із великої колекції книг і манускриптів, що її збирав упродовж усього життя. Тут були історичні хроніки, літописи, оригінальні документи, художні твори. Все це було використано під час роботи над літописом. Останні роки життя провів у селі Жуки.

У 2021 р. вийшло повне видання Літопису Самійла Величка. Текст зберігався в архівах кількома частинами, які віднайшли, скомпонували і нарешті видали в повному обсязі. Літопис Величка дійшов до наших днів у своєму оригінальному первозданному вигляді. В цьому є його величезна цінність. Твір є найбільш докладним, систематичним викладом історії Гетьманщини від її заснування до початку XVIII ст., з передісторією: описом часів [гетьмана Сагайдачного](#) і перших козацьких повстань.

Літопис Величка є найбільшим, у порівнянні з іншими козацькими літописами, адже його обсяг складає близько півтори тисячі рукописних сторінок. Його можна вважати першим протонауковим твором із української історії. Величко, створюючи свій текст, опрацював близько 270 документів, понад 20 історичних праць, стільки ж літературних творів. Усе це він не просто механічно поєднав у своєму творі, а кожен документ, кожен фрагмент поміщений у відповідний контекст, він дискутує з авторами, зі змістом документів, пояснює їх.

Головною ідеєю твору Величка є ідея держави і її історії. Величко намагається легітимізувати цю державу, створивши наново її історію. Гетьманщині на момент написання твору виповнилося лише 70 років, тоді як історії сусідніх держав нараховували сотні років, мали свої династії. Автор намагався помістити Гетьманщину в один статус із державами-сусідками, тому висвітлює ті опорні пункти, на які спиралася історія держави: події, битви, міжнародні договори, міжусобиці.

Однією з головних концепцій цього твору є ідея існування єдиного народу. У Величка народ, на відміну від тодішніх традицій тих же поляків, включав не лише еліту, а всіх: і селян, і ремісників, і козаків.

Літопис написано тогочасною офіційною діловою українською мовою, якою писалися гетьманські універсали, інші офіційні документи. Вона наближена до сучасної української, але все ж не тотожна їй, містить певні риси, які вирізняють її, містить слова, які вийшли з ужитку.

? Питання для самоконтролю

1. Порівняйте умови розвитку української культури у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій.
2. Який внесок Юрія Дрогобича в розвиток науки і культури світу та України?
3. Яке значення для розвитку освіти мали українські заклади освіти (школи та колеґіуми) доби козаччини?
4. Що означає термін «мазепинське бароко», які причини його появи?
5. Чим відрізняються козацькі літописи від аналогічних творів доби Київської Русі?